

sen kerran tutkimus, jossa julkaisemisviiveeseen on pureuduttu. Tuo tutkimus alkoi muuten psykologiasta. Uljaana tavoitteena on tutkimuksen avulla kehittää innovaatioita tieteellisen kommunikoinnin järjestelmiin. Aika osoitti, että tutkimusta tarvitaan aikaa paljon ennenkuin innovaatioihin päästään, jos päästään sittenkään.

Keskusteluissa sivutaan myös kuuluisaa kokeilua 'Information Exchange Groups', joka toteutettiin the National Institutes of Health johdolla ja johon tiedemiehet olivat tyytyväisiä vaan eivät lehtien kustantajat. Koe epäonnistui.

Tiedätkö kuka on Ranskan kuuluisimpia matemaatikkoja? Nicolas Bourbaki. Mutta miksi? Vastauksen löydät kyseisestä teoksesta. Vastaus löytyy julkaisupolitiikan alueelta.

Informaatiopolitiikkaa

Symposiumin aikoina eletään suurten järjestelmien luomisen kautta. Yksi niistä Medlars. Sanoin ja kuvin esitellään, kuinka tuo järjestelmä on levinnyt ja ennakoidaan tulevaa leviämistä. Ruotsin edustaja lupailee myönteistä suhtautumista. Keskustelujen ilkeämielilijät esittävät käytettäväksi 'international'-sanasta paremmin totuudenmukaista ilmausta 'supernational'. Peitsi taittuu puolesta ja vastaan, kuka maksaa nyt ja jatkossa? Esitys on, että aluksi firma, sitten valtio ja sitten käyttäjät. Näin muidenkin järjestelmien kohdalla.

Ruotsi esittää omat vaiheensa informaatiopolitiikan alalla, jossa yhteys tiedepolitiikkaan alkaa hahmottua.

Neuvostoliitto esittelee laajassa esitelmässä koko informaatiopolitiikan suunnittelu- ja toteutusjärjestelmänsä. Kuultu teksti ja suunnitelmien valtavuus lienee kuulijoille melko uutta, koska keskustelua ei oikein esityksen jälkeen synny. Mutta vieläkin maan järjestelmien pitkäjänniteisyys ja mahtavuus ällistyttää lukijaa, niin tietysti vielä enemmän silloin, kun muista maista ei oikein yhtenäistä esitystä saatu aikaan kuin Ruotsista, joka muuten sisältää monia ennustuksia skandinaavista yhteistyöstä.

Entä sitten tieteellisten sanomalehtien ilmestyminen. Niitä halutaan samaan tapaan kuin Financial Timesiä.

Entä sitten tarkemmin tuo alaotsikon aihe? Siihen voivat asiaan vihkiytyneet itse perehtyä. Se on varmasti yhtä antoisaa kuin näiden suurten linjojenkin lukeminen.

Miksi sitten lukea tätä symposium raporttia, jos nuo edellä esitetyt vihjeet eivät vielä innosta? Olemme niin itse kukin urautuneet ajattelemaan, että kongressiraporteista saadaan 'tuorein', 'kuumin' ja 'ajankohtaisin' tieto ja että raportit menettävät ajankohtaisuuttaan siten nopeasti. Mutta symposium- ja kongressiraportit voivat, kuten tämä esitelty teos osoittaa, myös välittää vankimpia, kuolemattomimpia ja kestävimpiä ajatuksia, joilla ei ole mitään tekemistä 'vanhenemisen' keinotekoisin, teknologiakäsitteen kanssa.

Tuula H. Laaksovirta

P.s. Kongressissa olivat mukana: Garvey, Griffith, Judge, Menzel, Coblans, Cleverdon, Cummings, Smith, East, Page, Tate, Hookway, Rexed, Sviridov, Price, Knox, Miller, Todd ja Jones.

Kaksi näkökulmaa tietosuojaan

Tietosuoja komitea jätti joulukuussa mietintönsä (komit. miet. 1981: 66) valtioneuvostolle. Mietinnössä kartoitetaan tietosuoja-asioiden nykytilaa meillä ja ulkomailla, asetetaan tietosuoja koskevia tavoitteita sekä tarkastellaan uudistusvaihtoehtoja ja niiden toteuttamista. Mietintö sisältää ehdotukset mm. tietosuojalaiksi ja asiakirjojen julkisuuslain muuttamiseksi.

Komiteassa olivat edustettuina mm. oikeusministeriö, valtiovarainministeriö, sisäasiainministeriö, KHO, tilastokeskus, SAK ja STK sekä vakuutusyhtiö Ilmarinen. Mietintö sisältää eriyvät mielipiteet kahdelta viimeksi mainitulta sekä valtiovarainministeriöltä.

Ehdotuksessa tietosuojalaiksi määritellään arkaluonteiset tiedot ja niiden rekisteröintirajoitukset seuraavasti (§7):

Henkilörekisteri ei saa sisältää tietoja, jotka koskevat:

- 1) henkilön rotua taikka kansallista tai etnistä alkuperää;
- 2) henkilön rikollista tekoa tai siihen liittyvää rangaistus- tai muuta seuraamusta;
- 3) henkilön terveydentilaa, sairautta, vammaisuutta tai häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä;
- 4) henkilön seksuaalista käyttäytymistä;
- 5) henkilöön kohdistettuja sosiaalihuollon huoltotoimenpiteitä; taikka
- 6) henkilön yhteiskunnallista, poliittista tai uskonnollista vakaumusta.

Sen estämättä, mitä 1 momentissa on säädetty, saa arkaluonteisia tietoja tallettaa henkilörekisterin pitäjälle laissa tai asetuksessa säädetyn tehtävän suorittamiseksi tai jos tallettamiseen on erityinen rekisterin käyttötarkoituksen mukainen syy.

Yllä lueteitujen tietojen lisäksi komiteassa pohdittiin henkilön ominaisuuksien tai suoritusten arviointitietojen, henkilön aviollista tai aviotonta alkuperää, avioeroa, lasten huoltoa, koulutusta, tutkimusta, arvosanoja, taloudellista asemaa ja näihin rinnastettavia seikkoja koskevien tietojen arkaluonteisuutta. Mainittuja tietoja ei kuitenkaan sisällytetty 7 §:n luetteloon siksi, että kyseisten tietojen arkaluonteisuus riippuu paljolti niiden käyttötarkoituksesta ja -yhteydestä. Toisaalta tällaisten tietojen tyhjentyvä luuttelemisen on vaikeaa.

Henkilörekisterillä tarkoitetaan lakiehdotuksessa »rekisteriä, kortistoa, luetteloa tai muuta näihin verrattavaa taulukkoa, jossa oleva tieto voidaan tunnistaa tiettyä yksityistä henkilöä koskevaksi».

Komitean mukaan seuraavat ovat sellaisia keskeisiä tietosuojaperiaatteita, joita pitäisi yleisesti noudattaa riippumatta rekisterin pitäjistä tai muodosta:

- 1) Henkilötietojen rekisteröintiä koskeva yleisperiaate, joka asettaisi rekisterin pitäjälle velvollisuuden suolehtia siitä, että rekisterin pito on lain tavoitteiden mukaista.
- 2) Henkilörekisterin ja sen sisältämien tietojen tarpeellisuusvaatimus rekisterin pitäjän toiminnan kannalta.
- 3) Ns. arkaluonteisten tietojen rekisteröinnin rajoittaminen.
- 4) Virheellisten tietojen oikaisuvelvollisuus henkilörekisterissä.

- 5) Henkilörekisteriin sisältyvien tietojen luovutuksen rajoittaminen.
- 6) Henkilörekisterin tietojen suojaus luvaton käyttöä, anastusta, tuhoamista ja muuttamista vastaan.
- 7) Tarpeettomien henkilörekisterien hävittäminen.
- 8) Henkilön oikeus saada tarkastaa itseään koskevat tiedot henkilörekisteristä sekä saada tietää rekisterin sisältämät tiedot ja tietojen pääasialliset luovutuskohteet.
- 9) Henkilön oikeus kieltää itseään koskevien tietojen käyttäminen suoraiminontaan, osoite- ja postituspalveluun sekä markkinointi- ja mielipidetutkimukseen.

Lakiehdotuksilla pyritään siihen, että näitä periaatteita noudatetaan ja noudattamista myös valvottaisiin.

Tarkastelen seuraavassa näitä periaatteita ja niiden seurausvaikutuksia toisaalta kansalaisen yksityisyyden suojelun ja toisaalta tieteellisen tutkimuksen kannalta.

1. Kansalaisten suojele

Nykyisen tilanteen olennainen puute komitean mielestä on se, »että lainsäädännön rajallisuus tai puuttuminen mahdollistaa tietojen tallettamisen ja käytön tavalla, jota ei yleisesti hyväksytä.» Arkaluonteisia tietoja voidaan esimerkiksi rekisteröidä ja myydä ansaitsemistarkoituksessa. Ei ole vaikea ymmärtää, että nyky-yhteiskunnassa on useita sellaisia tilanteita ja ilmiöitä, joiden takia joku taho tuntee kiusausta arkaluonteisten tietojen rekisteröintiin ja käyttöön tavalla, jota ei voida yleisesti hyväksyä.

Alamaisten, kansalaisten, kilpailijoiden tai asiakkaiden valvonnalla lienee pitkät perinteet. Nykyaikainen massayhteiskunta asettaa valvontahaluisille uusia ongelmia tai haasteita jo ihmisten pelkän lukumäärän takia, mutta tarjoaa myös uusia teknisiä välineitä valvonnan toteuttamiseen. Ehkä uutta perinteeseen nähden ovat tasa-arvon lisääntymisen myötä kasvaneet vaatimukset/rajoitukset siitä, mikä on yleisesti hyväksyttävää, mikä ei.

Komitean esittämät periaatteet lienevät sopivia luomaan hyvää rekisterinpitokäytäntöä. Lakiehdotus sisältää ohjeet siitä miten rekisteriä olisi pidettävä — yleisesti hyväksyttävä toimintatapa ei voine jäädä epäselväksi. Toisaalta lakiehdotus voisi sisältää selvän määräyksen, ettei viranomaisten rekistereistä luovuteta mitään tietoja kaupallisiin tarkoituksiin, tai että henkilön ei tarvitse kertoa sosiaaliturvatunnustaan esim. tehdessään työsopimusta, avatessaan pankkitiliä tai tehdessään osamaksukauppaa yms.

Tilanne on vaikeampi silloin kun joku tuntee vastustamatonta kiusausta menetellä lakiehdotuksen hengen vastaisesti: jos jollakin on halua ja edellytykset (rahaa, valtaa, tekn.keinoja) arkaluonteisten tietojen keräämiseen ja väärinkäyttöön, hänen on helppo pitää tekonsa salassa. Jopa asiantuntijan on vaikea selvittää, mitä rekistereitä on, missä niitä on, mitä ne sisältävät, mihin tarkoituksiin niitä käytetään tai kenelle tietoja niistä luovutetaan, jos nämä seikat halutaan salata. Kaikki keinot, joita voidaan käyttää henkilötietojen suojaukseen, ovat käytettävissä. Tietoista ar-

kaluonteisten tietojen väärinkäyttöä ei liene mahdollista estää lisäämällä valvontaa; se onnistuisi mielestäni paremmin tekemällä niiden keruu ja (väärin)käyttö tarpeettomaksi.

2. Tutkimuksen suojele

Monentyyppisen tieteellisen tutkimuksen kannalta on olennaista yksilöitä koskevien perustietojen joustava saanti ja yhdistelymahdollisuus erilaisista olemassaolevista ja/tai tutkimusta varten erikseen muodostettavista henkilörekistereistä. Komitean lakiehdotus on tarkoitettu yleislaiksi ja näin ollen se koskee myös tutkimustoimintaan käytettäviä rekistereitä.

Tutkimus- ja suunnittelutoiminnassa tarvitaan vanhojakin tietoja, etenkin jos halutaan seurata joidenkin ilmiöiden kehitystä (pitkittäistutkimukset). Usein nämä rekisterit syntyvät viranomais-toiminnan sivutuotteina. Lakiehdotuksen (§ 14) mukaan vanhaksi käynyt rekisteri on pääsääntöisesti hävitettävä, ellei perustettava tietosuojalautakunta nimenomaan anna säilyttämislupaa.

Rekisteröitävien tietojen tulee olla rekisterin pitäjän toiminnan kannalta tarpeellisia, todetaan lakiehdotuksessa (§6). Tutkimus- ja suunnittelutyössä on vaikea tietää etukäteen, mitkä kaikki tiedot osoittautuvat joskus tarpeellisiksi.

Tutkimus- ja suunnittelutarkoituksia varten saa rekisteriin tallettaa henkilön nimen ja henkilötunnuksen vain, jos se on rekisterin käytön kannalta välttämätöntä. Kenellä on oikeus päättää, milloin tämä on välttämätöntä?

Tutkimuksen kannalta lakiehdotus sisältää siis seikkoja, joilla tutkimusta voidaan vakavasti haitata tai jopa kokonaan se estää. Tärkeään asemaan kohoaa lakiehdotuksen tietosuojalautakunta, jonka asiantuntemus tutkimuskysymyksissä ei ole taattu. Ratkaisu saattaa riippua yleisen ilmapiirin tutkimusmyönteisyydestä.

Tutkimuksen suojele kyllä toisaalta edellyttää keskustelua siitä, mikä on tutkimusta, joka sitä tekee ja missä.

3. Esimerkki

Kirjastojen käyttäjätutkimuksen ja suunnittelun kannalta olisi tärkeää voida tallettaa atk-lainausjärjestelmissä syntyvät lainatiedostot ja vieläpä siten, että lainaaja tunnistettaisiin sosiaaliturvatunnuksellaan kussakin lainaustapahtumassa. Kun tähän tiedostoon liitettäisiin esim. väestörekisteristä lainaajia kuvaavia taustatietoja, olisi tutkijalla hyvä tilaisuus selvittää lainaajakunnan rakennetta, lukutottumuksia ja niihin vaikuttavia tekijöitä.

Toisaalta sosiaaliturvatunnus ei lainaustoiminnan kannalta ole välttämätön; kirjasto voisi tyytyä lainaajanumeron käyttöön. Ja hävittämällä kaikki tiedot lainaustapahtumasta lainan tultua palautetuksi, ei synny ongelmia yksilön suojan kannalta mahdollisesti arveluttavien tietojen pääsystä väärin käsiin.

Ei kaikkia kumuloituja laina- tai muita arkaluonteisia rekistereitä varmuuskopioineen yhdessä yössä vaarattomiksi tehdä, vaikka niin joskus ehkä saatettaisiin haluta.